

УДК 94:316.64(415+410)“18/19”

С. В. Білоножко, К. О. Ємельянова

ПЕДДІ ПРОТИ ДЖОНА БУЛЯ: СТЕРЕОТИПИ СПРИЙНЯТТЯ ІРЛАНДЦІВ В ВЕЛИКОБРИТАНІЇ ХІХ–ХХ ст.

У статті розглянуто формування та закріплення негативних стереотипів про ірландців в свідомості англійців ХІХ–ХХ ст. Визначені основні методи розповсюдження подібних поглядів. Проаналізовані найяскравіші образи сформовані ЗМІ, літературою, суспільством. З'ясовано, що образи ірландців формувалися як відгук на запит суспільства, і головне, як відповідь на політичне домінування Великобританії в світі в ХІХ–ХХ ст.

Ключові слова: ірландці, Великобританія, стереотипи, “свій-чужий”, ЗМІ, карикатура, анекдот, література, лексика.

Формування стереотипів є цілком природним процесом, в цьому немає нічого поганого. Стереотипи допомагають визначити де “Свій”, а де “Чужий”, сформувати власну національну ідентичність, але коли країни починають стверджувати про свою виключність чи зверхність, утверджуючись за рахунок сусідніх народів, саме в цей момент вони і переходять “Рубікон” - в суспільстві починають формуватися негативні образи, ба навіть більше, з площини соціальної вони “переходять” і площину політичну чим загрожують міжнародними конфліктами.

Дана проблематика не тримала особливої розробки серед вітчизняних дослідників. В західній історіографії тема активно розробляється такими дослідниками як: Л. Кертіз [1], М. де Ніе [2], Е Ленген [3]. Серед російських дослідників варто назвати статті: І.П. Гриценко що проводить аналіз формування негативних стереотипів, що закріпилися в англійській мові [4], О. Жернової, що розглядає анекдоти про ірландців як метод впливу на соціальну свідомість [5] і С.Ю Кузнецової, що акцентує увагу на дослідженні ЗМІ на предмет наявності в них негативних образів ірландців [6].

Для того, щоб образи були зрозумілими якомога більшому числу людей, починає формуватися типовий, концентрований, збірний персонаж, що включає в себе риси характеру народу. Ірландець Педді (Paddy) (скорочення від Патрік, найпоширенішого імені в країні) це пересічний житель Ірландії, безталанний п'яниця, ледар, бідняк з бунтарським характером. Йому протиставлявся добропорядний англієць, персонаж твору Дж. Арбетнота - Джон Буль (Джон – типове ім'я англійців), він вихований, з гарними манерами і смаком, працелюбний і добрий. Тож, в очах англійців типовий ірландець - це набожний провінціал, неосвітчений селянин, це пряме віддзеркалення англійця [2, с.12, 315].

Негативні образи про інший народ формуються непомітно, на перший погляд, мляво в колі “простих” людей, в побуті, жартах і слензі. За неспішністю і непомітністю криється найбільша небезпека стереотипів вони настільки в’їдаються в свідомість, що для їх викорінення треба прикласти багато зусиль. У відповідь на соціальний запит преса швидко реагує на подібні жарти, сленг і навіть жаргонні вислови, створюючи більш стійкий, “гострий”, на відміну від побутового – більш точний, подекуди сатиричний образ. Паралельно з цим стійкі образи просочуються в літературу, де вже до існуючого образу додаються художні риси, з’являється глибина, образ ніби починає жити своїм власним життям, як герой на сторінках художньої літератури. Наукова сфера не залишається осторонь соціальних процесів, її головним завдання є актуальність дослідження, а особливо в ХІХ ст. коли з’являються перші праці, що обґрунтовують етнічні відмінності, антропологічні особливості на науковому рівні. Держава ж у відповідь на таку соціальну колотнечу намагаючись врегулювати ситуацію видає закони, нейтралізуючи негативні настрої в суспільстві.

Стереотипи не формує держава, їх створюють люди, тож враховуючи вище вказане варто почати розгляд проблему з побутового рівня спілкування. Анекдоти засновані на етнічних стереотипах є цілком природними для будь-якої нації, але тим не менше, анекдот і жарт ще один спосіб всипати цвяхів в суп ірландцям, це також найлегший спосіб впливу на широку аудиторію. Російська дослідниця О. Жернова вказує на еволюцію анти-ірландських анекдотів. Спочатку англійці жартували з бідності і не цивілізованості ірландців, потім - над віросповіданням, і врешті решт перейшли до політичних анекдотів, звісно це було спричинено об’єктивними умовами – боротьбою Ірландії за свою незалежність [5], але тут же варто зазначити, що це радше була не еволюція, а розширення тематики анекдотів.

Також існували жартівливі пісеньки, що також підтримували негативний образ ірландців в очах англійців: одна з таких “A Song Of Patriotic Prejudice” в якій є такі строки:

*“...The Irishman, now, our contempt is beneath,
He sleeps in his boots and he lies in his teeth,
He blows up policemen (or so I have heard),
And blames it on Cromwell and William the Third.
The English are noble, the English are nice,
And worth any other at double the price!...” [7].*

Й. Хейзінга влучно сказав: “Комическое, изображаемое всего-навсего зрительно, обладает склонностью переходить снова в серьезное”, тим паче що це є найлегший спосіб впливу на населення різного рівня освіти. Комічне легко сприймається, швидко вчіпляється в свідомість, а головне формує ґрунт для подальших роздумів над проблематикою. З появою карикатури досягнути цієї мети стало ще легше.

Слово "карикатура" від італійського "caricare", що означає "заряджати", "перебільшувати". Поступово карикатура стала набувати політичних рис, і до цього жанру стали звертатися справжні художники. В результаті цього, до середини XVIII ст. виникла національна школа англійської карикатури, яка в XIX ст. досягла свого розквіту [8, с.199-200]. "Золотим часом" для англійської карикатури є перша половина XIX ст., але вікторіанська епоха була особлива тим, що була заснована низка спеціалізованих сатиричних видань таких як: "Aunt Judy's Magazine" А. Гетті, "NB" Джона Дойля і "Панч" ("Punch"), М. Лемона та Г. Мейх'ю. Журнали висвітлювали найбільш гострі теми, які обговорювалися суспільством, на сторінках видань піднімалися економічні, релігійні і політичні питання, при чому варто зазначити, що в останньому редактори дотримувалися нейтралітету, не висловлювали підтримки жодній з політичних партій чи політику. Але при цьому, журнали є виразником настроїв населення Лондону, а значить націлений на патріотизм і захист національних інтересів країни.

Образи ірландців активно використовуються у карикатурах, і звичайно стає очевидним в яких фарбах змальовувалися ірландці, переважно це образ знедолених селян, які часто були на підпитку [9], або в образ мавпи [10], вампіра [11] чи чудовиська [12]; також часто використовували образи свині чи змії, які яскраво ілюструють сатиричні журнали "Punch" і "Aunt Judy's magazine". Англійці на фоні нецивілізованих ірландців виглядали як світоч цивілізації, приклад успішності і праведності. Вже знайомі персонажі Педді та Джон Буль успішно "подорожували" через океан і ми їх уже бачимо, в американському сатиричному журналі "Puck". Особливо гостра сатира обрушилася на початку XX ст. це об'єктивно пов'язано з процесом здобуття незалежності Ірландії. Авторам карикатур не бракувало фантазії щоб описати процес пошуку власного шляху розвитку, про це говорять карикатури: "Practising the Splits" 1932 року [13] та "Freak entry" [14], журнал "Puck" порівнює прагнення Ірландією незалежності з бунтом кухарки в будинку англійців [15], або як в карикатурі "The irrepressible conflict" з мавпячим бунтом проти лева [16]. Акцентуючи увагу на різності національних характерів англійців і ірландців вже згадуваний журнал створив карикатуру "The difficulty" [17].

Ще одним не менш вдалим способом посягати в соціумі невдоволення і розпалити приховану зневагу до інших були газети. Дослідниця стереотипів сприйняття Ірландії у британській пресі Кузнецова С.Ю., зазначає, що навіть у кулуарах влади, аж до 80-х років XX ст. мало місце зневажливе ставлення до Ірландії та самих ірландців, трибуною для подібних заяв ставали навіть такі престижні газети як "Times", "Daily News", "Daily Telegraph", "Telegraph", "Sunday Express" Наприклад, в квітневому випуску "Times", за 1836 рік майбутній прем'єр-міністр Великобританії Б. Дізраеллі заявив: "Ірландці ненавидять наш процвітаючий острів. Вони ненавидять наш порядок, нашу цивілізованість, нашу підприємливість, нашу свободу, нашу релігію. Цей дикий, безрозсудний, непередбачуваний забобонний народ не може мати симпатію до англійського характеру" [18]. На кінець XIX ст. утвердилася думка, про те, що ірландців не можливо удосконалити чи привити їм цивілізованість, про це на сторінках свого видання у 1867 році повідомляє "Daily Telegraph", "Ірландія заражена невиліковною хворобою. І хоча ми можемо використати гамівну сорочку при випадках сказу, нема ніякої надії на те, що колись ми її побачимо в здоровому глузді" [19]. 20-ті роки XX ст. були складними для самовизначення Ірландії, а лідер національно-визвольного руху І. де Валері потрапив в немилиць до Британії, газети майоріли заголовками на кшталт "Valera's Obsession" [20]. А інші газети одна поперед одної наполягали, що "British Empire Doomed!" [21], події в Ірландії оформлювали як некрологи, ба більше, цілі статті так називали, "Obituary" [22], та що і казати про засідання в парламенті, що називали не інакше як "Consulate Comedy" [23]. А з появою в XX ст. націоналістичних організацій в Ірландії породжує в Великобританії новий сплеск критики в бік ірландської державності зокрема газета "Sunday Times" у 1977 році виразила це такими словами: "Найбільша проблема в тому, як цивілізованій країні справитися з нецивілізованими людьми, а в процесі не стати такими ж" [1].

Як вже було зазначено вище, створені в колі "простих" людей образи фіксуються у мові, і це дає нам ґрунт для дослідження і аналізу мовних структур на предмет віддзеркалення в них негативних стереотипів.

Як наполягає Гриценко І.П., аналіз номінативних моделей мови важливий аспект вивчення етноніма. Найбільш цінними в даному контексті є словники сленгу, діалектів, жаргону, тощо, це нам дає можливість дослідити через мову портрет "людини етнічної", а отже як говорить дослідниця, це доволі ефективний спосіб дослідити матеріалізацію стереотипів [4]. Англійський сленг досі зберігає сліди зневажливого ставлення до ірландського населення зокрема слово Taig - означає принизливе звертання до ірландця, що сповідує католицизм, є похідним словом від ірландського ім'я Tadhg (зафіксовано в 1970 році) [24, р. 129], також не менш принизливим для ірландця є прізвисько Paddy, слово походить від ім'я Padraig Patrick і варто зазначити що пропагував це прізвисько ніхто інший як Б.Шоу [24, р. 34], також воно може бути аналогом прикметника дурний [25, р. 479-480], також це прізвисько використовується як складова частина інших слів наприклад Paddy Wester – що в військовому слензі означає зневажливе звертання "новичок" [24, р. 121] чи Paddywhack що означає дослівно лютий чи скажений [24, р. 256]. Paddy's Day в Великобританії стало розмовним аналогом Дня св. Патріка. В Новій Зеландії в 70-ті рр. швидко ввійшов в мову і закріпилося в ній вираз Paddy's rig що означав невігластво. Зневагу до ірландського віросповідання яскраво демонструє ідіома Paddy's Wigwam (вігвам Педді), а в слензі означає прізвисько римо-католицького митрополита [25, р. 479-480]. "Ірландський" чи "ірландець", а також всі однокореневі слова також в англійській повсякденній мові здобули негативне забарвлення наприклад такі слова як: Irish confetti - застосовується для позначення використання каменів в якості зброї (вперше жито в 1935 році) [24, р. 176], а всю безпорадність ірландського народу перед "великим" британським, змальовує словосполучення irishman's hurricane, що дослівно перекладається як ірландський ураган, але цей вираз вживається жартівливо в значенні штилю [24, р. 372]. Ще одним підтвердженням цього може слугувати інше не менш принизливе словосполучення - irishman's rise (дослівно ірландське зростання) що вживається, з легкої руки редакторів Times, в значенні

зниження зарплатні працівникам [24, р. 190]. В Шотландії використовували вираз Irish steak – що вживався у значенні сир (вочевидь це був натяк на злиденність народу) [25, р. 356].

Не менш виразним засобом для стеріотипізації образу Ірландії виявилася народна і масова культура, як і у будь-якого народу у англійців широко розповсюджені прислів'я і приказки одна з них стосується і Ірландії і звучить вона наступним чином: England's difficulty is Ireland's opportunity, що можна перекласти як Труднощі Англії – можливість для Ірландії. (або Англія в біді – Ірландія на коні пер. А. В. Уразметова) вперше ця приказка була озвучена у січні 1856 року на сторінках "Tribune" [26, р. 98].

В науці тему швидко підхопили антропологи, історики, філософи і стали шукати підводні камені у нецивілізованості деяких народів включно з ірландців, виправдовуючи таким чином зверхність англійців над іншими народами Імперії, дослідниця Л. Кертіз приводить приклади подібних публікацій серед котрих: праця Дж. Бедло, Р. Нокса, лорд Актона, Ч. Кінгслі та ін. [1].

Не залишилися осторонь письменники, поети і публіцисти, що на запит вікторіанського соціуму стали тиражувати образ ірландця, що вже на той час сформувався в пресі, наприклад Р. Кіплінг, відомий поборник Імперії, в вірші "The White Man's Burden" був налаштований проти будь-яких проявів національного у народів підконтрольних Великобританії:

*"...Брань злая за заботу,
Забвеньє за труды.
Не раз ты здесь услышишь
От тех же дикарей, -
"Зачем идти нам к свету?
Нам наша тьма милей".
Неси же бремя Белых -
Не гнись перед людьми,
А крики о свободе -
Лишь слабость, черт возьми..." [27].*

Інший письменник ірландського походження (що постійно відхрещувався від нього) Б. Шоу, в п'єсі "Інший острів Джона Буля", (очевидно, що для Дж. Буля "іншим островом" була саме Ірландія) вкладає в уста своїх героїв такий діалог: "- Ну, у Тома Бродбента кров'я дуже легко кипить, стоить тільки чому-нибудь случиться не у него на родине. Ты, Пэдди, не позволяй ему втирать тебе очки. - Сам ты Пэдди! Как ты смеешь звать меня Пэдди! -...Вам, ирландцам, чересчур хорошо живется, вот в чем несчастье" [28] тут він продовжує писати про ірландців в кращих традиціях творців негативних стереотипів.

Сприяло формуванню негативного ставлення і недооцінюванню потенціалу ірландців безперечно, давній антагонізм двох держав, закріплений на законодавчій основі. Вочевидь, найболючіші удари по бажанню Ірландії стати незалежною були прийняті в XVIII ст. це пов'язано зі зростанням могутності самої Великобританії та її бажанням домінування не тільки у власному регіоні, а і у світі, отже, Declaratory Act 1719 року закріплював можливість, а головне право за Британською короною приймати закони для Королівства Ірландії, це означало беззаперечне підпорядкування ірландського парламенту Британському. Найголовнішим законодавчим актом XIX ст. для Ірландії став Act of Union (Ireland) 1800 року, в першій же статті акту йшла мова про те що: "Great Britain and Ireland to be united for ever from 1 Jan. 1801.. the said kingdoms of Great Britain and Ireland [29]" але насправді це означало для Ірландії повну втрату самостійності, перехід її у розряд другорядної держави під крилом Великобританії. Крім того, до питань врегулювання статусу Ірландії, на рубежі століть, додалися питання міграційні. Роль "майстерні світу" швидко спричинила масову міграцію населення до Великобританії. Як відповідь на ці процеси став The Aliens Act 1905 (закон про іноземців), яким британський уряд вводив жорсткий контроль над мігрантами, це спричинило анти-міграційні настрої в суспільстві, осторонь не зосталися і ірландське населення не дивлячись на той факт, що відсоток мігрантів з цієї країни в XX ст. різко знизився. Втім, введення цього акту, носило не тільки жорсткий, а й подекуди расистський характер, а нападки ЗМІ і суспільна думка зробила проблему мігрантів вкрай загостреною. З трансформацією самої Британської Імперії трансформувалося і залежність країн від метрополії в XX ст. складається нова угода між Ірландією та Великобританією - The Anglo-Irish Treaty dated 6-th of December, 1921, де в першій же статті обґрунтовується необхідність створення держави у складі Співдружності (в двадцяти шести округах на півдні і на заході Ірландії) наче "for the peace order and good government of Ireland...and shall be styled and known as the Irish Free State" [30], але як стане відомо, ця домовленість між урядами мала скоріше характер громовідводу для Британського уряду ніж далекоглядний акт. Отже варто зазначити, що деякою мірою анти-ірландські настрої підтримувалися законодавчо, вочевидь в інтересах Імперії, і тут ірландці просто були одним з багаточисельних її народів і виняток для них робити уряд не збирався.

Таким чином, стає очевидним, що стереотипи є своєрідними шорами для широких мас населення, легким механізмом для управління свідомістю людей, особливо в часи конфліктів. Держава, що прагне домінування активно застосовує подібні механізми створення стереотипів, ба більше постійно підтримує в суспільстві по-перше ідею виключності власного народу, а по-друге, збитковість іншого – сусіднього народу.

Важливо той факт, що на сьогодніні стереотипи хоч і продовжують існувати (і це природно, як самозахист будь-якої нації), але вони потроху руйнуються під тиском демократизації самого суспільства. Про це зокрема свідчить стаття Еда Веста в "Telegraph" з назвою "Why don't people make Irish jokes any more?" де автор наполягає на тому, що будь-який хто дозволяє собі жартувати подібним чином зараз виглядає застарілим і

неосвідченим [31]. Але ви погодитесь зі мною, що етно-стереотипи продовжують жевріти в суспільстві і стають вигідним важелем, що активно застосовуються політтехнологами.

Джерела та література

1. Кертіс Л. Все та же старая история: корни антиирландского расизма [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ereading.club/bookreader.php/130731/Kertis_Vse_ta_zhe_staraya_istoriya_Korni_antiirlandskogo_rasizma.html
2. De Nie, M. The Eternal Paddy: Irish Identity and the British Press / M. De Nie. –Wisconsin Press. – 2004. – с.12, 315
3. Lengel E.G. The Irish Through British Eyes: Perceptions of Ireland in the Famine Era / E.G. Lengel. – Praeger. – 2002. – с.184
4. Гриценко И.П. Коннотации этнонима. Лингвокультурологический аспект (на материале английского языка) / И.П. Гриценко // Культура народов Причерноморья. – 2006. – № 86. – С. 94-96.
5. Жерновая О.Р. Изменение этнополитических стереотипов ирландцев в современных политических анекдотах / О.Р. Жерновая // Вестник Нижегородского университета им. Лобачевского. – 2011. – №4-1. – С.287-292
6. Кузнецова С.Ю. Стереотипы восприятия Ирландии и ирландцев в британской прессе XIX века / С. Ю. Кузнецова // Мир науки, культуры и образования. – 2010. - №1. – С.38-41
7. A Song Of Patriotic Prejudice // M. Flanders, D.Swan. – [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nyanko.pwp.blueyonder.co.uk/fas/anotherhat_song.html
8. Шестаков В. История Английского искусства. От средних веков до наших дней / В. Шестаков. – М. – Галарт. – 2010. – С.199-200
9. Punch “The irish tempest”. – 1870. – №3. –P.19
10. Punch “The Irish vampire”. – 1885. – №10. – P.24
11. Punch “The Irish Frankinsteine”. – 1882. – №5. –P.20
12. Punch “The British lion and Irish monkey”. – 1845. – №04. –P.8
13. Puck. – 1932. – №13. –P.395
14. Puck. – 1932. – №01. –P.591
15. Puck. – 1883. – №13. –P. 322
16. Puck. – 1895. – № 38. –P. 972
17. Puck. – 1902. – № 52. –P. 1346
18. The Times. – 1836. –18 April
19. The Daily Telegraph. – 1867. –2 November
20. Yorkshire Evening Post. – 1922. –29 June.
21. Gloucester Citizen. –1922. – 26 October
22. London Evening Standard. – 1900. – 04 January
23. Western Daily Press. – 1922. – 29 December
24. J. Ayto Oxford dictionary of slang / J. Ayto . – Oxford University Press . – 1999. –P.475
25. The Concise New Partridge Dictionary of Slang and Unconventional English// T. Dalzell, T. Victor.- Routledge. – 2007. – P. 720
26. Concise Dictionary of Proverbs // J. Simpson, J. Speake. - Oxford University Press. – 2003. – P. 362
27. R.Kipling. The White Man’s Burden/пер. В. Родіонов - [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stihi.ru/2008/02/12/1972>
28. Б. Шоу Другой остров Джона Буля. - [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://profilib.com/chtenie/100682/bernard-shou-drugoy-ostrov-dzhona-bulya-18.php>
29. Act of Union (Ireland) 1800 - [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legislation.gov.uk/aip/Geo3/40/38/contents>
30. The Anglo-Irish Treaty dated 6-th of December, 1921. - [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nationalarchives.gov.uk/education/empire/g3/cs4/g3cs4s10a.htm>
31. West E. Why don't people make Irish jokes any more?- - [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://blogs.telegraph.co.uk/news/edwest/100025501/why-dont-people-make-irish-jokes-any-more>

Bilonozhko S. V., Emelianova E. O. Paddy against John Bull: stereotypes of the Irish in Britain XIX-XX centuries.

The formation and consolidation of negative stereotypes about the Irish in the minds of British in nineteenth and twentieth centuries are considered in the article. The basic methods of distribution of such views are highlighted. The most striking images formed by the media, literature, society are analyzed. It was found that the images of the Irish formed as a response to the demands of society, and most importantly, as a response to the political dominance of the UK in the world in the nineteenth and twentieth centuries.

Key words: Irish, UK, stereotypes, “friend or foe” Media, caricature, joke, literature, vocabulary.

Белоножко С. В., Емельянова Е. О. Пэдди против Джона Буля: стереотипы восприятия ирландцев в Великобритании XIX-XX в.

В статье рассмотрены формирование и закрепление негативных стереотипов об ирландцах в сознании англичан XIX-XX вв. Выделены основные методы распространения подобных взглядов на ирландцев, проанализированы самые яркие их образы. Выяснено, что образы формировались как отклик на запрос общества, и главное как ответ на политическое доминирование Великобритании в мире в XIX-XX вв.

Ключевые слова: ирландцы, Великобритания, стереотипы, “Свой-Чужой”, СМИ, карикатура, анекдот, литература, лексика.